

Кредитний договір: благо чи зашморг?

Ольга ХАТНЮК,
адвокат, юрист-міжнародник

Щоб усвідомити, наскільки захищеними є фізичні та юридичні особи під час налагодження взаємовідносин із банківськими установами, потрібно відповісти на два запитання. По-перше, чи передбачено чинним законодавством підстави для стягнення збитків та визнання кредитних договорів недійсними? І, по-друге, чи можна вважати судові рішення про визнання кредитних договорів недійсними такими, що ухвалені на користь фізичних або юридичних осіб?

У принципі, ця проблематика має тлумачитися однозначно: Цивільним кодексом України передбачено підстави недійсності правочинів (уключаючи кредитні договори), а постанови пленумів Вищого господарського суду докладно роз'яснюють сутність підстав для визнання договорів недійсними.

Прямим наслідком визнання кредитного договору недійсним є застосування механізму двосторонньої реституції, передбаченого ст. 216 Цивільного кодексу України: в разі недійсності правочину кожна зі сторін зобов'язана повернути другій стороні у натурі все, що вона одержала на виконання цього правочину, а в разі неможливості такого повернення, зокрема тоді, коли одержане полягає в користуванні майном, виконаній роботі, наданій послугі, – відшкодувати вартість того, що одержано, за цінами, які існують на момент відшкодування.

Отже, в разі визнання кредитного договору недійсним позичальник зобов'язаний повернути банку лише обсяг кредитних коштів, котрі становлять тіло кредиту, не сплачуючи відсотків за цією позикою. Натомість банк повинен відшкодувати боржникові грошову суму, сплачену ним для погашення відсотків за договором кредиту.

Наслідком визнання кредитного договору недійсним також є недійсність договору застави чи іпотеки: відповідно до ч. 2 ст. 548 ЦКУ недійсність основного зобов'язання спричиняє недійсність правочину щодо його забезпечення.

Однак на практиці суди не наважуються приймати рішення про визнання недійсними кредитних договорів загалом, трактуючи відповідним чином лише деякі положення цих документів. Як результат, розгляд відповідних справ нагадує кримінальне судове провадження, під час якого судді *de facto* не використовують наданої вітчизняним законодавством можливості винесення виправдувальних вироків.

Хоча в судовій практиці останніх років траплялися рішення, котрі містять позитивні правові позиції, які частково захищають фізичних та юридичних осіб у кредитних правовідносинах із банківськими установами.

Несправедливі умови кредитних договорів. Одним із істот-

них положень кредитного договору, яке має бути чітко визначено й погоджено сторонами в його тексті, є приписи, що стосуються сплати відсотків за грошовою сумою, отриманою позичальником у кредит.

Непоодинокими є випадки судових звернень юридичних та фізичних осіб із вимогами про визнання недійсними кредитних договорів на підставі невідповідності їхніх умов загальним засадам цивільного законодавства, зокрема справедливості, добросовісності та розумності (ст. 3 ЦКУ); а також приписам ст. 18 Закону України № 1023-XII «Про захист прав споживачів» (від 12 травня 1991 року. – *Ред.*) щодо справедливості умов договору, адже плата за обслуговування кредиту, передбачена кредитними угодами, визначається на основі певного методу розрахунку та залежить від коефіцієнта коливань офіційного курсу гривні до долара США, затвердженого Національним банком України. Тобто розмір грошових внесків, що сплачуються позичальником за обслуговування кредиту, обчислюється на підставі формули зі змінними величинами: відповідно, сума щомісячних платежів, передбачених затвердженням сторонами графіком погашення кредиту, збільшується.

Згідно з ч. 5 п. 3 ст. 11 Закону України «Про захист прав споживачів» до договорів зі споживачами про надання споживчого кредиту застосовуються положення цього закону про несправедливі умови в договорах, зокрема положення, згідно з якими передбачаються зміни в будь-яких витратах за договором, окрім відсоткової ставки. До того ж (відповідно до ч. 5, 7, 9 ст. 18 цього закону) якщо положення договору визнано несправедливим, уключаючи ціну договору, воно може бути змінено або визнано недійсним.

Ураховуючи зміст наведених положень згаданого закону, в Постанові № 6-8цс12 від 12 вересня 2012 року Верховний Суд України зазначив, що положення договору про споживчий кредит, які містять умови про зміни у витратах, зокрема щодо плати за обслуговування кредиту та плати за дострокове його погашення, є несправедливими й це є підставою для визнання таких положень

недійсними. Цей документ одним із перших закріпив право споживача – сторони за кредитним договором на захист у кредитних правовідносинах шляхом визнання положень кредитного договору недійсними.

Приміром, на основі Ухвали Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ у справі № 5-41716св12 від 30 січня 2013 року положення кредитного договору (згідно з якими позичальник був зобов'язаний вносити плату за обслуговування кредиту та плату за його дострокове повернення в розмірах, що обчислювалися за формулами, котрі передбачали зміну обсягу цих витрат) визнано недійсними, а з позикодавця стягнуто відшкодування в сумі завданих позичальнику збитків.

Позитивною (з точки зору позичальників) є позиція Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ стосовно визначення **строку й порядку обчислення позовної давності для вимог про стягнення пені та штрафних санкцій**, які є наслідком застосування кредитного договору.

Так, в Ухвалі колегії суддів судової палати у цивільних справах Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ у справі № 6-52961св12 від 15 травня 2013 року касаційний суд дійшов висновку про те, що вимоги про стягнення пені за період, котрий перевищує один рік, не підлягають задоволенню на підставі положень ч. 2 ст. 258 ЦКУ, згідно з якими до вимоги про стягнення неустойки (штрафу, пені) застосовується позовна давність в один рік.

В Ухвалі колегії суддів судової палати у цивільних справах Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ у справі № 6-50738св13 від 19 березня 2014 року суд касаційної інстанції виходив із того, що початок позовної давності для стягнення періодичних платежів необхідно обчислювати з моменту (місяця, дня) невиконання позичальником кожного з цих зобов'язань. Справу було передано на новий розгляд до суду першої інстанції, бо під час попередніх слухань ви-

значення розміру пені ґрунтувалося на розрахунках позичкодавця, правильність котрих не перевірялася (з урахуванням заперечень боржника стосовно співмірності розміру пені, що значно перевищує величину основного боргу); не було з'ясовано період, за який відбулося нарахування пені; та не перевірено дотримання позичальником строку позовної давності для пред'явлення вимог щодо її стягнення.

Згідно з текстом Ухвали колегії суддів судової палати у цивільних справах Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ у справі № 6-9375св14 від 28 травня 2014 року в разі неналежного виконання позичальником зобов'язань за кредитним договором позовна давність за вимогами кредитора про повернення кредитних коштів та відсотків за користування кредитом, повернення яких відповідно до умов договору визначено періодичними щомісячними платежами, повинна обчислюватися з моменту настання строку погашення чергового платежу.

Чи є зміна економічної ситуації в країні та коливання офі-

ційного курсу гривні до долара США підставою для перегляду умов кредитного договору?

Зважаючи на відповідну судову практику, можна констатувати, що вказані обставини не вважаються підставою для зміни умов кредитного договору.

Узагальнена судова позиція з цього приводу висловлена в Постанові Пленуму Вищого господарського суду України № 1 «Про деякі питання практики вирішення спорів, що виникають з кредитних договорів» від 24 листопада 2014 року. Згідно з п. 2.6 документа «зміна економічної ситуації та коливання курсу іноземної валюти стосовно національної валюти України є комерційними ризиками сторін договору та не можуть бути підставами для зміни чи розірвання кредитного договору, оскільки це не є істотною зміною обставин у розумінні ст. 652 ЦКУ».

Припинення договору поруки, який на практиці укладається водночас із кредитним договором, стало предметом розгляду Верховного Суду України, зокрема у зв'язку зі збільшенням обсягу відповідальності поручителя. У Постанові Судової па-

лати у цивільних справах Верховного Суду України від 25 вересня 2013 року зазначено, що до припинення поруки призводять такі зміни умов основного зобов'язання без згоди поручителя, які стали причиною збільшення обсягу відповідальності останнього. Збільшення відповідальності поручителя внаслідок зміни основного зобов'язання виникає в разі: підвищення розміру відсоткової ставки за кредитом; відстрочення виконання договору, що призводить до збільшення періоду, за який нараховуються відсотки за користування чужими грошовими коштами; встановлення (збільшення розміру) неустойки; встановлення нових умов щодо порядку зміни відсоткової ставки в бік збільшення тощо.

Отже, у кредитних зобов'язаннях за участю поручителів збільшення відсоткової ставки за згодою банку та боржника, але без згоди поручителя чи наявності відповідної умови в договорі поруки не дає підстав для покладення на поручителя відповідальності за невиконання або неналежне виконання позичальником своїх зобов'язань перед банком.

12

Оформити спадщину – 483 гривні

Саме стільки, а не тисячі чи десятки тисяч гривень має коштувати нині оформлення спадщини для близьких родичів у державного нотаріуса. Це дані Міністерства юстиції України, які передав «Вічу» народний депутат України Сергій МИЩЕНКО.

У жовтні 2014 року Верховна Рада нарешті прийняла ініційовані ним зміни до деяких законодавчих актів України, що спрощують процедуру оформлення спадщини і реєстрації прав громадян на успадковане ними нерухоме майно, насамперед у сільській місцевості.

Наприкінці листопада, коли закон підписав Президент, було скасовано обов'язкове проведення оцінки майна у разі його спадкування спадкоємцями першої та другої черги за законом і за правом представлення (до таких спадкоємців, зокрема, належать діти спадкодавця, онуки, рідні брати та сестри, один із членів подружжя, батьки та ін.), а також у разі одержання спадщини, яка оподатковується за нульовою ставкою податку.

Згідно зі **статтею 174 Податкового кодексу України** за нульовою ставкою оподатковується вартість власності, що успадковується членами сім'ї спадкодавця першого ступеня споріднення (батьки, чоловік

або дружина, діти, зокрема усиновлені), особою, яка є інвалідом I групи або має статус дитини-сироти або дитини, позбавленої батьківського піклування, дитини-інваліда, а також грошові заощадження, державні цінні папери, поміщені до 2 січня 1992 року в установи Ощадного банку СРСР та державного страхування СРСР, що діляти на території України.

Головна новела закону – надання посадовим особам органів місцевого самоврядування в сільських населених пунктах повноважень із оформлення спадщини (прийняття відповідних заяв, вжиття заходів щодо охорони спадкового майна, призначення виконавця заповіту, внесення необхідних записів до державних реєстрів тощо) – почне діяти **лише з 1 січня 2016 року**.

Наразі в сільській місцевості ці особи вчиняють такі нотаріальні дії:

- 1) вживають заходів щодо охорони спадкового майна;
- 2) посвідчують заповіти (крім таємних);

3) видають дублікати посвідчених ними документів;

4) засвідчують правильність копій (фотокопій) документів і виписок з них;

5) засвідчують справжність підпису на документах.

Аби отримати право видавати свідоцтва про право на спадщину чи про право власності на частку в спільному майні подружжя в разі смерті одного з них, протягом 2015 року Міністерство юстиції має навчити їх роботі з єдиними та державними реєстрами, що функціонують у його системі.

Також відомство узагальнить практики й розробить рекомендації щодо вчинення нотаріальних дій, пов'язаних із видачею свідоцтв про право на спадщину, реєстрацією прав спадкоємців першої та другої черги за законом.

У законі, автором якого є Сергій Мищенко, визначено, що оформлення спадщини можуть здійснювати посадові особи органу місце-

вого самоврядування, які мають вищу юридичну освіту, досвід роботи в галузі права не менш як три роки, пройшли протягом року стажування у державній нотаріальній конторі або у приватного нотаріуса, завершили навчання щодо роботи з єдиними та державними реєстрами та склали іспит зі спадкового права в порядку, встановленому Міністерством юстиції.

Критики такої норми, зокрема Головне юридичне управління апарату Верховної Ради, вважають, що оформлення спадщини цими посадовими особами органів місцевого самоврядування, кваліфікація яких об'єктивно

буде нижчою, ніж нотаріусів, може призвести до порушень прав спадкоємців унаслідок помилок у процедурі оформлення спадщини, котра є досить складною.

Свідоцтво про право на спадщину на земельну частку (пай), на майно, що підлягає реєстрації, чи на грошовий вклад **видається після закінчення шести місяців від дня відкриття спадщини (коли особа помирає або оголошена померлою)**. Якщо виникнення в особи права на спадкування залежить від прийняття спадщини або відмови від її прийняття іншими спадкоємцями, то, за Цивільним кодексом Украї-

ни, строк для прийняття нею спадщини встановлюється **у три місяці з моменту неприйняття іншими спадкоємцями спадщини або відмови від її прийняття**.

Детальну інформацію про особливості оформлення спадщини дивіться на офіційному сайті Міністерства юстиції (<http://www.minjust.gov.ua/11709>).

Також читачі «Віча» можуть розповісти про проблеми з оформленням спадщини на сторінках видання, написавши у рубрику «Юридична консультація».

З метою оподаткування об'єкти спадщини платника податку поділяються на:

а) об'єкт нерухомості;	право на отримання доходу від неї, майнові та немайнові права;
б) об'єкт рухомого майна, зокрема: <ul style="list-style-type: none"> – предмет антикваріату або витвір мистецтва; – природне дорогоцінне каміння чи дорогоцінний метал, прикраса з використанням дорогоцінних металів та/або природного дорогоцінного каміння; – будь-який транспортний засіб та приладдя до нього; – інші види рухомого майна; 	г) сума страхового відшкодування (страхових виплат) за страховими договорами, а також сума, що зберігається відповідно на пенсійному депозитному рахунку, накопичувальному пенсійному рахунку, індивідуальному пенсійному рахунку спадкодавця – учасника накопичувальної системи пенсійного забезпечення;
в) об'єкт комерційної власності, а саме: цінні папери (крім депозитного (ощадного), іпотечного сертифіката), корпоративне право, власність на об'єкт бізнесу як такий, тобто власність на цілісний майновий комплекс, інтелектуальна (промислова) власність або	г) готівка або кошти, що зберігаються на рахунках спадкодавця, відкритих у банківських і небанківських фінансових установах, зокрема, депозитні (ощадні), іпотечні сертифікати, сертифікати фонду операцій з нерухомістю.

Витрати громадян при оформленні спадщини

Державне мито за видачу свідоцтва про право на спадщину	34 грн. (2 неоподатковуваних мінімуми доходів громадян відповідно до підпункту «ж» пункту 3 статті 3 Декрету Кабінету Міністрів України «Про державне мито» № 7-93 від 21.01.1993 р.)
Бланк свідоцтва про право на спадщину	6 грн.
Проведення перевірки інформації про наявність або відсутність посвідченого заповіту і спадкового договору або заведеної спадкової справи та виданих свідоцтв про право на спадщину з видачею витягу або інформаційної довідки (при заведенні спадкової справи нотаріус за даними Спадкового реєстру перевіряє наявність заведеної спадкової справи, спадкового договору, заповіту)	51 грн. (підпункт 3.4 Наказу Міністерства юстиції України № 1810/05 від 07.07.2011 р.)
Формування у Спадковому реєстрі одного реєстраційного запису про видачу свідоцтва про право на спадщину або його дублікату з видачею про це відповідного витягу	51 грн. (підпункт 3.3 Наказу Міністерства юстиції України № 1810/05 від 07.07.2011 р.)
Плата за здійснення під час вчинення нотаріальної дії одного пошуку нотаріусами відомостей про зареєстровані речові права, їх обтяження на об'єкт нерухомого майна у Державному реєстрі речових прав на нерухоме майно	68 грн. (пункт 1 Наказу Міністерства юстиції України № 1994/5 від 29.12.2012 р.)
Державне мито за державну реєстрацію права власності на нерухоме майно (тобто плата за внесення запису до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно)	119 грн. (7 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян відповідно до підпункту «х» пункту 6 статті 3 Декрету Кабінету Міністрів України «Про державне мито» № 7-93 від 21.01.1993 р.)
Надання інформації з Державного реєстру речових прав на нерухоме майно у формі витягу	120 грн. (Постанова Кабінету Міністрів України № 1204 від 21.11.2012 р.)
Видача витягу з Державного реєстру обтяжень рухомого майна (видача свідоцтва про право на спадщину на майно, яке підлягає реєстрації, проводиться нотаріусом після подання правовстановлюючих документів щодо належності цього майна спадкодавцеві та перевірки відсутності заборони або арешту цього майна; це передбачено підпунктом 4.15 Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України)	34 грн. (Додаток до Постанови Кабінету Міністрів України № 830 від 05.07.2004 р.)
Усього:	483 грн.